

Formální metody - Z

Radek Mařík

ČVUT FEL

Katedra telekomunikační techniky, K13132

6. prosince 2017

- 1 Úvod do formálních metod
  - Specifikace
  - Cíle formálních metod
- 2 Z notace
  - Základní notace
  - Operace se schématy
  - Příklad
- 3 Principy dokazování
  - Výroková logika

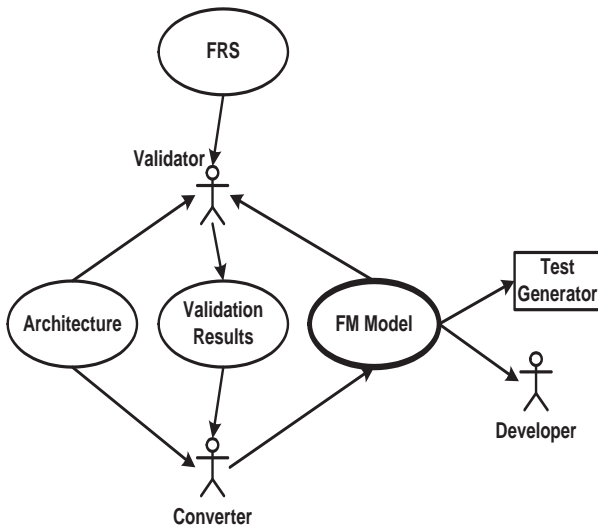

Specifikace softwaru

- vstupní data pro přípravu testwaru,
- často prezentovány jako vágní představy,
  - chybějící data,
  - přeuračené položky - přeuračená data,
- volné věty nelze interpretovat počítačem,
- snaha o přesnější, stručné a strojem intepretované zápisy:
  - založeno na logice a jednoduché matematice,
  - vyžaduje další zápis popisu softwaru,
  - používá se pro
    - specifikaci,
    - návrh,
    - modelování,
    - verifikaci,
  - snaha o využití v nástrojích pro testování.

Použití formálních metod při testování

Příklad softwarového projektu [Jac97]

Systém řízení dokumentů

Výtah z neformálního popisu:

- Jestliže uživatel chce získat dokument ze účelem změny, má povolení ke změně, nikdo jiný v daný okamžik dokument nemodifikuje, potom uživatel může získat dokument pod svou správou.
- Jakmile jeden uživatel zamkne daný dokument za účelem editování, potom jej nikdo jiný nemůže rovněž zamknout (samozřejmě ostatní jej mohou číst pokud k tomu mají právo).
- Když uživatel ukončí editování dokumentu, měl by jej vrátit a odemknout a takto povolit jiným uživatelům provádět změny.

Formální metody [Jac97, WD96]

- aplikují logiku a jednoduchou matematiku na programování.
- znamenají (další) zápis formálního popisu softwaru.

Formální metody - praxe ^[Jac97, WD96]

Modelování Modely umožňují popis a predikci chování programu. Model je zjednodušená reprezentace. Formální metodu lze použít jako **oraculus**, nezávislý standard, který nás informuje o výsledcích testovacích běhů programů.

Návrh znamená organizaci interní struktury programu. **Členění** znamená rozdělení celého systému na menší části nebo **moduly**, které mohou být vyvinuty nezávisle. **Opětné použití** jako základní technika složení systému z připravených stavebních bloků nebo **vícenásobně použitelných softwarových komponent**

Verifikace snaha prokázat, že implementace bude dělat to, co bylo zamýšleno. **Důkaz** jako demonstrační prostředek je založen pouze na specifikaci a textu programu, ne na běhu programu.

Z notace

- Z je jedna ze standardizovaných notací(ANSI standard).
- Z je právě jenom notace:
  - není exekuční,
  - není to programovací jazyk.
- Z je založena na teorii množin a matematické logice.
- Matematickou logikou je **predikátový kalkulus prvního řádu**.
- Z je založena na modelech. Systém je modelován pomocí
  - **stavu** - tj. sadě **stavových proměnných** a jejich hodnot
  - **operací**, které mohou měnit stav.
- **Schéma**: vzory deklarácí a omezení.
- Charakteristickou vlastností Z jsou **typy**. Každý objekt má jednoznačný typ reprezentovaný jako maximální množina v rámci dané specifikace.

Z základní položky

Základní typ - deklarace nového typu.

$$[PERSON, DOCUMENT]$$

Proměnná - deklarace nového objektu.

$$joe, petr, sheila : PERSON$$

Zkratky

$$\begin{aligned}USERS &== \{joe, petr, sheila\} \\USER\_GROUP &== \mathbb{P} PERSON \\PERSON \leftrightarrow DOCUMENT &== \\&\mathbb{P}(PERSON \times DOCUMENT)\end{aligned}$$

Z axiomatické popisy

$maxUsers : \mathbb{N}$

$maxUsers \leq 100$

$permission : DOCUMENT \leftrightarrow PERSON$

$doug, aki, phil : PERSON$

$spec, design, code : DOCUMENT$

- Deklarace nad čarou říká, že $maxUsers$ je nezáporné číslo.
- Predikát pod čarou omezuje hodnoty deklarace.
- Položky v axiomatickém popisu jsou vždy **konstanty**.

Z k-tice

vázají na sebe v pevném uspořádání několik prvků jakéhokoliv typu.

$DAY == 1 \dots 31$

$MONTH == 1 \dots 12$

$YEAR == \mathbb{Z}$

$DATE == DAY \times MONTH \times YEAR$

landing, opening : *DATE*

landing = (20, 7, 1969)

opening = (9, 11, 1989)

Z projekční operátory

extrahují komponenty ze struktur.

$$\mathit{first}(aki, 4117) = aki$$
$$\mathit{second}(aki, 4117) = 4117$$

Příklad - specifikace práv

$$\begin{aligned} \mathit{permission} = \{ & \\ & (\mathit{spec}, \mathit{doug}), \\ & (\mathit{design}, \mathit{doug}), \\ & (\mathit{design}, \mathit{aki}), \\ & (\mathit{code}, \mathit{aki}), \\ & (\mathit{code}, \mathit{phil}) \\ & \} \end{aligned}$$

Z schéma

- pojmenovaný důležitý koncept,
- sada proměnných vázaných nějakými podmínkami,
- obecná formát

<i>Name</i>
<i>declaration</i>
<i>predicate</i>

- příklad

<i>RightArrow</i>
<i>ch? : CHAR</i>
<i>ch? = right_arrow</i>

- konvence pojmenovávání komponent

vstup : ?,
výstup : !

Z dekorace

operace nad stavy používají se dvě kopie *stavu*:

- stav před operací,
- stav po operaci.

State

$a : A$

$b : B$

P

State'

$a' : A$

$b' : B$

$P[a'/a, b'/b]$

Z operace

OperationA

State

State'

...

Δ *State*

State

State'

OperationB

Δ *State*

...

Příklad schéma I

Dokument může být zamknut za účelem změny v daném časovém okamžiku pouze jednou osobou.

relace je parciální funkcí.

Documents

checked_out : *DOCUMENT* $\rightarrow$ *PERSON*

checked_out $\subseteq$ *permission*

Možný stav systému:

checked_out = {
    (*design*, *doug*)
    (*spec*, *doug*)
    (*code*, *phil*)
}

Příklad schéma II

První operace měnicí stav:

CheckOut

$\Delta Documents$

$p? : PERSON$

$d? : DOCUMENT$

$d? \notin \text{dom } checked\_out$

$(d?, p?) \in permission$

$checked\_out' = checked\_out \cup \{(d?, p?)\}$

Vstupní podmínky - predikáty, které neobsahují čárkované proměnné.

Příklad schéma III

Případy, kdy vstupní podmínka není splněna:

- dokument je již zamknut:

$CheckedOut$
$\exists Documents$
$d? : DOCUMENT$
$d? \in \text{dom } checked\_out$

- osoba nemá povolení:

$Unauthorized$
$\exists Documents$
$p? : PERSON$
$d? : DOCUMENT$
$(d?, p?) \notin permission$

Příklad schéma IV

Celá operace pokrývá všechny tři možnosti:

$$T\_CheckOut \hat{=} CheckOut \vee CheckedOut \vee Unauthorized$$

Dokazování ve výrokové logice - princip

- Výrok $p \wedge q$.
- K dokázání $p \wedge q$, jak p tak i q se musí dokázat.
- Za předpokladu platnosti $p \wedge q$ víme, že p musí být pravdivé, rovněž q musí být pravdivé.
- Shrnutí:

$$\frac{p \quad q}{p \wedge q} \quad [\wedge - \text{intro}]$$

$$\frac{p \wedge q}{p} \quad [\wedge - \text{elim1}]$$

$$\frac{p \wedge q}{q} \quad [\wedge - \text{elim2}]$$

Dokazování ve výrokové logice - inference

Inferenční pravidlo obecně

$$\frac{\textit{premiss}_1 \cdots \textit{premiss}_n}{\textit{conclusion}} \quad [\textit{name}]$$

Literatura I

Jonathan Jacky.

The Way of Z: Practical Programming with Formal Methods.
Cambridge University, 1997.

Jim Woodcock and Jim Davies.

Using Z: Specification, Refinement, and Proof.
Prentice Hall, 1996.

JAPE demonstration

cd Radek/Papers/TestSemTAB

- 1 run jape
- 2 /File/Select top theory
- 3 JAPEHOME/EXAMPLES/SCS.jt
- 4 Prove
- 5 select the main window
- 6 by pointing apply the translation rules
- 7 quit JAPE with no saving

